

SÖZ VARLIĞININ OLUŞUMU VE GELİŞİMİNDE ÇOCUK EDEBİYATININ ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Bayram BA *

ÖZ: Bu çalışmada, sözcük varlığı, oluşumu ve gelişiminde çocuk edebiyat ürünlerinin etkisini de erlendirmek üzere hazırlanmış, sözcük varlığı, kavram ve onu meydana getiren unsurların genel hatları ile tartışılmış, çocuğun dil oluşumundan itibaren sözlü edebiyat ürünleri ile nasıl etkileşime girdiği ve bu durumun çocuk üzerindeki etkisi örneklerle de erlendirilmiştir. Temel dil becerilerinin gelişimi ve çocuk edebiyat ürünleri ile ilişkileri ayrıntılı biçimde bir çerçevede gösterilmiş ve açıklanmıştır. Edinilen sözcük varlığı, unsurların derinliği, açıklığı ve çeşitliliği, amaçlarından etkileşimi, bir çerçevede örneklendirilmiş ve buradan hareketle, edebî türler ile sözcük varlığı, unsurların arasındaki ilişki mevcut araştırmalardan örnekler verilerek ayrıntılı olarak de erlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, sözcük varlığı, temel dil becerileri, derinlik, açıklık, çeşitlilik, amaç, bağlam, tahkiyeli türler.

The Role of Child Literature in Building and Developing Vocabulary

ABSTRACT: This study has been carried out in order to evaluate the effects of child literature upon the existence and the development of vocabulary. The concept of vocabulary and its related elements were discussed and outlined in this study. How does a child internalize oral literature since the acquisition of mother tongue and the effects of this on child development has been evaluated with examples. The distribution of main language abilities and their relationships with child literature has been demonstrated on the scheme and explained in a detailed way. The interaction among the elements of acquired vocabulary in connection with depth, weight, width and associations has been set an example and the relationship between literary genres and vocabulary has been evaluated by giving examples from the previous studies in detail.

Key Words: Child Literature, vocabulary, main language abilities, depth, weight, width, associations, connection, narrative genres.

* Cumhuriyet Üni. E t. Fak. bayrambas@gmail.com

Giri

Söz varl, , bir dilin ve dolay,s,yla o dili konu an ve yazan bireyle-
rin anlat,m gücünü geli tirir. Dilin anlat,m gücü, milletin her noktadaki
gücüne de tekabül eder. Söz varl, ,n,n gücünü koruyabilen ve zenginle -
tirebilen millet, her daim var olur.

Bir milletin kavramlar dünyas, onun dünyaya bak, aç,s,n,n da bir
ölçütüdür. Söz varl, ,n,n millette olu turdu u mevcudiyet, binlerce y,ll,k
kültür birikimini de pe inde getirir. Millete mensup her fert bu birikimle
yo rulur ancak bununla yetinmez. Birikimine birikim katar, varl, ,n,
zaman zaman bu de erler yönünde farklı,la t,r,r.

Söz varl, , ve söz varl, ,n,n alt dallar, olan kelime hazinesi, de-
yimler, atasözleri ve di er unsurlar, çocuk edebiyat, ürünlerinin meydana
getirilmesinde ve çocuk edebiyat, ürünleri de bu unsurlar,n olu umu ve
geli iminde önemli bir yer te kil eder. Çocuk edebiyat, ürünlerinden se-
çim yap,arak olu turulacak her türlü e itim materyali ve yine çocuk ede-
biyat, ürünlerinden faydalan,arak olu turulacak her çe it e itim ortam,,
çocuklar,n seviyelerine göre haz,rlan,rken, söz varl, ,n,n unsurlar, da
dikkate al,n,r. Çocuklar ana dillerinde yer alan söz varl, , unsurlar,n,, her
türlü e itim ortam,nda, çocuk edebiyat, ürünlerinden de faydalanarak
kazan,r ve zenginle tirirler.

Ülkemizde say,lar, çok olmamakla birlikte, yap,lan söz varl, ,
ara t,r,malar,¹ ve okuma materyallerinin söz varl, , üzerine çal, malar²
yer yer uyu maz veri sunumlar, göstermekte; bunun yan,nda bu sahaya
yönelik çal, malar,daki metot ve özellikle yabanc, ara t,r,malardaki içeri-
in aktar,m,ndaki usul, süreci daha da ç,k,lmaz hâle getirmektedir.³

¹ Ülkemizde söz varl, , üzerine yap,lm, temel ara t,r,malar u ekilde s,rala-
nabilir: Aksoy (1936), Pierce (1960), Har,t (1971), Davas,l,gil (1980),
Subklew, Aksar, ve Köksal (1988), Çiftçi (1991), Tosuno lu (1998), Koçak
(1999), Göz (2003), Karada (2005), Kuruday,o lu (2005), Pilav (2008).

² Okuma materyallerinin söz varl, , üzerine yap,lm, en kapsaml, ara t,rma
için bkz. Ba (2006).

³ Yabanc, ülkelerde yap,lan kelime hazinesi ara t,r,malar,nda, kelime kavram,-
n,n addedili i verilerin tutarl, ,n, ciddi anlamda etkilemektedir. öyle ki, say,
saymay, bilen bir çocu un, bildi i her say,y,, aktif ya da pasif kelime hazine-
sine kat,labilecek bir veri olarak dü ündü ümüzde, çocu un kelime hazinesi-
nin bir s,n,r, kalmayacaktır. Çünkü 9-14 ya lar, aras,ndaki bir çocuk ad,
mevcut en büyük say,ya kadar sayabilir. Bir kelimenin taban,na eklenen her
çekim ekli hâli, ayr, bir kelime kabul edildi inde óki Türkçede bir fiil 100ø
yak,n çekime sahip olabilir- sonuçlar,n niteli i yine bozulacaktır. Sondan ek-
lemeli yap,ya sahip olan Türkçenin ana dil edinimi sürecinden geçen her ço-
cuk, bu dilin türetme özelliklerine sahiptir. Türetme özelli inin ana i levini

Bireyin ya düzeylerine göre sahip oldu u al,c,(pasif) ve üretici (aktif) söz varl, , düzeyinin tam olarak ortada olmaması, yan,nda, ayn, bireyin hedef kitlesine yönelik haz,rlanm, her tür çocuk edebiyat, eserin, söz varl, , unsurlar,n, belirli derecelendirme esas,n, dikkate alınmadan oluşması; çocuklar için de ayr, bir edebiyat m, olur?ø sorular,na ek olarak, olmayan bir edebiyat,n söz varl, , da nas,l oluyor?ø sorular, tart, ,l,r duruma getirmi tir. Günümüzde çocuk edebiyat, ba l, , alt,nda yaz,lm, nice yay,n incelendi inde, muhtelif yerlerinde, çocuklara yönelik haz,rlanacak eserlerde seviyelerine uygun bir söz varl, , hususuna dikkat çekilmi , ancak bunun hangi sebeple hangi seviyede olması, gerekti ine dair bir açıklama yapılmam, t,r. Olabildi ine, kelime hazinesi çok önemlidir, bu kitaplar, çocuklar okuyacak, çocuklar için haz,rlanan kitapta bu tür sözlerin i i ne, böyle çocuk kitab, m, olur vs.ø onlarca sorunun afaki ekilde ortaya at,ılması, nitel neticelere ulaşmakla birlikte, çocuk yay,n, piyasası,n,iyice içine girdi i, rant sürecinde yeni problemleri de yan,nda ta ,maktad,r. Çocuklara yönelik haz,rlanacak eserlerin seviyelendirilmesinde izlenecek tasnifin belirsizli i de bu sorunlar,n cabası, niteli indedir. Söz varl, , çerçevesinde, kelime hazinesi, kelime serveti vb. ba l,klarla yay,mlanan onlarca bilimsel çal, ma; *tarif, talim, tadil*in ötesine geçememekte, sürecin etraf,ndan dola ,p, en nihai yeni bir tanımlama yapmakla yetinmektedirler.

Çal, mam,z,n içeri i ve amacı, gere i, sayd, ,m,z onca probleme çözüm aramak yerine, sürece ferahlat,c, bir katkı, yapabilme gayesiyle, mevcut modellerden de yararlanarak yeni bir bak, aç,s, getirme kanaatindeyiz.

olu turan yapımleri, göreceli nedensizlik (yar, nedenlilik) do rultusunda yeni bir kelime olarak ortaya çıkarken, bu durum çocu un kelime hazinesinin al,c, ya da üretici yönde gelişmesinde her zaman art, bir durum olarak kabul edilmeyebilir. Mesela, Türkçede bir fiil ómA eki ile olumsuz anlam kazan,r ve do al olarak olumsuzluk eki alan her fiil, ekilsel yönden yeni bir kelimedir. Ancak Türkçeyi bilen her birey, her fiili olumsuz yönde çekimleyebilir. Her fiil için bu yönde öğrenme süreci art olmamaktad,r. Türkçenin eklemeli yapı,s,n,n kelime edinimindeki etkisi üzerine bkz. Bilginer Onan, *Eklemeli Dil Yapı,s,n,n Türkçe Ö retiminde Olu turdu u Bili sel (Kognitif) Zeminlerö, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 6, S. 11, 2005. Bu açıklamalardan hareketle u sonuca var,labilir: Yabancı, dillerin söz varl, ,na dair nicel veriler, ait olduklar, dillerin, anlam ve ekil özellikleri do rultusunda bir netice olu tururlar. İngilizce aç,s,ndan, *book (kitap)* ve *books (kitaplar)* kelimeleri ayr, birer söz varl, , unsuru iken, Türkçe aç,s,ndan durum farklı,k arzeder.*

ba ka kesimi *deyimler*; her dilde, belli bir durumu, olay,, insanlar,n tutum ve davranışlar,n, belirlemek üzere, birden çok sözcükle anlatılmayan bu ögelerden ba ka, bir ulusun bilgeliğini, ya da deneyimlerini yansıtan ve kuşaktan kuşağa aktarılan *atasözleri*; insanlar,n toplum yaşımlar,nda, belli bir kültürün ürünü olarak kullanılanlar, *ili ki sözleri (kalıplaşmış sözler)*; kalıplaşmış biçimde, çoğu kez dilden dile geçen *kalıplaşmış sözler*; dile büyük bir anlatım gücü kazandıran *ikilemeler*, söz varlı, ,n, meydana getiren unsurlardır (Aksan, 2002; 2004). Aksan, *temel sözvarlı, , kavram*, ile *kelime hazinesini* kastetmektedir ve ona göre kelime hazinesi, söz varlı, ,n,n temel bir unsurdur.

Alıc, ve Üretici Söz Varlı, ,n,n Oluşumu ve Gelişiminde Çocuk Edebiyatı,n,n Yeri

Alıc, yündeki söz varlı, , dinleme ve okuma becerisi ile oluşur ve gelişir. Bebek, anne karn,nda doğduğu ana diline ait ses unsurları, ile bir yönüyle alıc, söz varlı, ,n,n ilk evrelerinin temelini atar. Çocuğun daha üç aylık süreç içerisinde ana dilini tanımayabildiği, uzun zaman önce yapılmayan beyin araştırmaları, ile ortaya konan bir durumdur.

Bebekler, sözcüklerdeki tonlamaya ve dilin ritmine fazlasıyla dikkat etmenin yanında, doğumdan üç ay sonra, ana diliyle yabancı bir dil arasındaki farkı, belirleyebilmektedir. Hatta aydın etme yeteneği sayesinde, sözcük grupları, ve heceler arasındaki farkı, da algılayabilmektedirler (Hürriyet Bilim 2003). MR cihazları, ile yapılmayan bu araştırmalar, bebeklerin özellikle dilin ritmine ve tonlamaya dikkat ettiklerini ortaya koymaktadır.

Bunların yanında, sosyal, kültürel ve zihinsel süreçleri kapsayan dil gelişimi, çok yönlü faktörlerin bile kesidir. İlk gelişim dil becerisi dinleme ile bir süre sonra gelişmeye başlayan konuşma becerisi, sadece çocuğun bedensel olarak gerekli olan organların, tam olmasıyla ortaya çıkmaz. Gelişim psikolojisinin verileri, bu yönde dilin zihinsel gelişiminin çabukluğu, ile örtmektedir. Gelişimsel dönemine göre ayrılan bir çocuğun ses çabukluğu, ile mırıldanan bir çocuğun kelimeleri aynı amaçla olmadıkları gibi, konuşma becerisini de aynı şekilde desteklememektedir.

Ayrıca bebeğin herhangi bir rahatsızlığı, dile getirmenin, açlık ve hastalık gibi yaşamsal fonksiyonların, sürdürülmesinin tek yolu değil, mırıldanma sesleri çocuğun hiçbir rahatsızlığı belirtisi olmadan, genelde bir gülümseme eyleminde, kendisine gösterilen eforate "cevap" niteliğinde kullanılmaktadır. Bu nedenle mırıldanma seslerinin, ayrıca seslerine karşı, yaşla yaşamsal bir fonksiyondan ziyade, iletişimsel değer taşıyan dikkat çekicidir. Akustik açıdan incelendiğinde ayrıca konuşma ile mırıldanma arasında, sadece fonksiyonel değil, yapısal bir farkın da olduğu görülebilir. Ayrıca konuşma sırasında nefes alış-verişleriyle birlikte ayrıca konuşma kapama d, ,nda

herhangi bir eklemleme hareketi yap,lmazken, m,r,ldanma esnas,nda bebek ilk defa konu ma organlar,n, kullanarak temel frekanslar d, ,nda t,n,lar meydana getirir (Bilginer 2002: 167).

Aç,klamalardan da anla ,laca , üzere, çocu un konu ma becerisi-nin göstergesi olan ritmik unsurlar,n fonksiyonel ve yap,sal özellikleri; do al ya da yapay ba ta sözlü edebiyat ürünlerinin ve di er yaz,l, edebi-yat malzemelerinin kullan,laca , e itim ortamlar,nda farklı geli meler sergileyecek niteliktedir. Bu durum, bebe in do umundan itibaren, tüm gereksinimleri için ba l, oldu u annesiyle etkile im halinde olu turdu u anne dilinin ilk tohumlar,n,, ninni, türkü, tekerleme vb. ritmik temelli sözlü ürünlerle kar ,lamas,, çocuk edebiyat,n,n yads,namaz etkisini ve önemini ortaya koymaktad,r. Bebeklerin agulama ve c,v,ldama dönemle-rinde ortaya koyduklar,, el ve yüz hareketleri ve özellikle farklı tonlardaki seslere gösterdikleri tepkiler, ileriki süreçte olu acak ana dillerine temel te kil eden ilk konu ma özelliklerini de olu turmaktad,r.

Bebekle önce anne sonra yak,n aile çevresinde, dinleme ve konu -ma temelli olarak geli en dil etkile imi süreci; bebe in anlama ve anlat-maya yönelik ilk dil becerilerini do al olarak olu tururken, bu do rultuda katkı yapacak ekilde i lenmi ilk ritmik çocuk edebiyat, ürünleri, anne babalar,n önemli yard,mc,lar, olacak ve ana dil kullan,m,nda kayda de er katkı,lar sa layacaktır,r. Bir ya ,ndaki bir çocu a daha güzel yemek yemesi için, annesi taraf,ndan canland,r,larak söylenen *õKarga ve saksa an, mamay, pi irdi. Yavrular, yedirdi. Buna verdi, buna verdi, buna verdi, buna verdi, buna vermedi. Çünkü o odun getirmedi, su getirmedi, mamay, pi irmedi, yavrular, yedirdi. Ona da mama yok.õ gibi bir ark,n,n içinde gizli olan e itici ve e lendirici birçok unsur mevcuttur.*

Anne, sol avucunun ortas,nda, sa elinin i aret parma , ile mama pi irir ve s,rayla sol serçe parma ,ndan i aret parma ,na kadar herkese yedirir. Ama be inci parmak, ba parmak, aç kal,r. Anne ark,n,n devam,nda ba parma ,n neden aç kald, ,n, yine ritmik olarak pek güzel aç,k-lar.

Bir bebe in, tekerleme özelli i de olan böyle bir ritmik ark,y, dinleme suretiyle geli tirdi i, bedensel ve zihinsel faaliyetler, çocuk edebi-yat, ürünlerinin planl, olarak haz,rlanması ile çok daha amaçl, bir e itim ortam,na dönü ecek ve dil geli iminin çok önemli bir parças,n, meydana getiren *psiko-motor geli imine* de katkı, sa layacaktır,r. Bebek, annesini dinlerken, bir yandan da bu e itici ark,da yine annesi taraf,ndan yap,lan parmak ve el hareketlerini takip edecektir. Bu takip, taklit yoluyla, bebe-in de ayn, parmak ve el hareketlerini yapmaya çal, mas,na vesile ola-caktır,r. Böylece çocu un zihinsel geli imi ile fiziksel geli imi aras,nda önemli bir ba da kurulacaktır,r. Zira dil geli imi ile psiko-motor hareket-

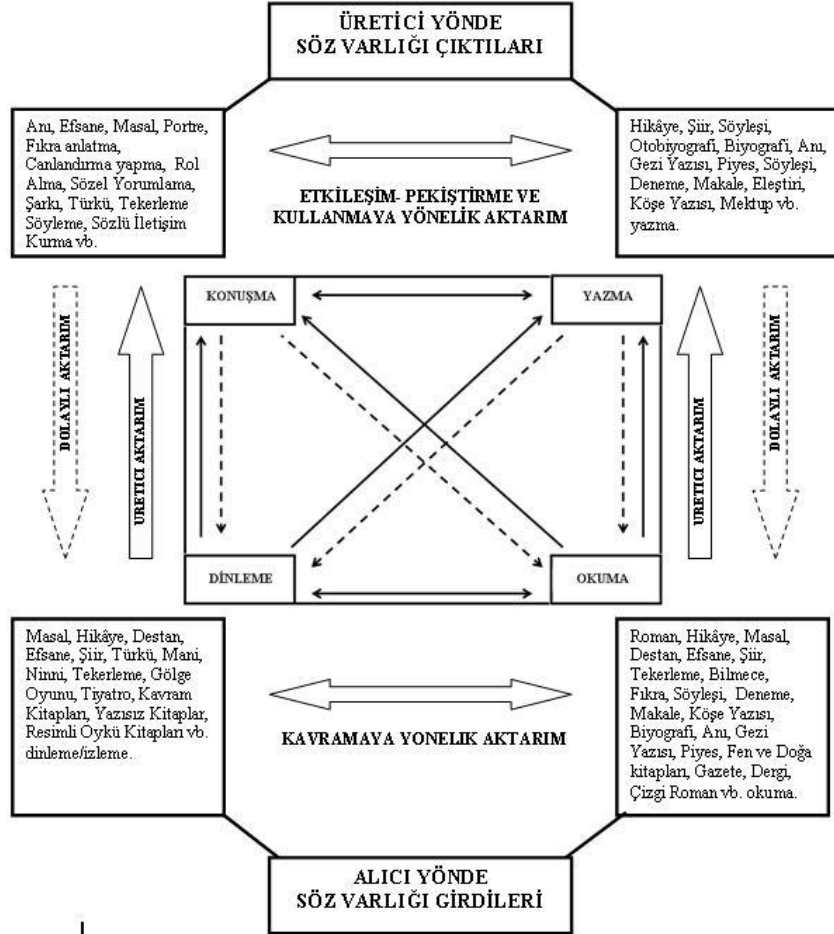
lerindeki geli im, çocu un tüm büyüme ve geli me evrelerinde paralel yönde ilerleme sa lamakta ve etkile im halinde bulunmaktad,r.

Okul ça ,na gelinceye dek do al dil ortam,nda ve her türlü e itim ortam,nda dinleme/izleme becerisi ile çocuk taraf,ndan edilen tüm söz varl, , unsurlar, bir yönüyle, çocuk edebiyat,n,n set duvarlar,n,n içerisine dâhil olabilmektedir. TV, radyo, nternet vb. kitle ileti im kanal,nda, çocuklar,n gözlerine ve kulaklar,na hitap eden masal, hikâye ba ta olmak üzere farklı, tahkiyeli türler, bunlar,n yan,nda ezgili ya da ezgisiz iirler, muhtelif çocuk ark,lar,, sahne oyunlar,n,n güzel diyaloglar,na gizlenmiş ç e itli ana dil unsurlar, ve daha nice söz öbe i, do al ya da yapay çocuk edebiyat, ürünlerinin ya kendisi olmakta ya da onlara paralel bir yol alarak çocu un geli imine katkı, sa lamaktad,r.

Anlatma sürecini meydana getiren, konu ma ve yazma becerileri ile olu an üretici söz varl, ,, k,sa süreli belle in hizmet alan,nda bulunan al,c, söz varl, ,ndan beslenir. nsan,n en çok ihtiyaç duydu u söz varl, , unsurlar,n, bir araya getirerek olu turdu u konu ma ve yazma ortamlar,-n,n farklı,l, ,, söz varl, ,n,n da bir nevi derecesini göstermektedir.

Al,c, söz varl, ,nda yer alan söz unsurlar,; konu ma ve yazma becerileri ile i lev kazan,r. Bir hikâye ya da masal anlatmak, bir dü ünçe yaz,s,n,n ana fikrini söylemek, roman kahraman,n, olay, çevre ve zaman üçgeninde de erlendirebilmek, seviyeye uygun bir deneme yazmak, bir hikâyenin sonuç bölümünü tamamlamak, çocuk gazete ve dergilerine yaz, yazmak vb. birçok uygulama; çocu un üretici söz varl, ,n, geli tirmesine katkı, sa layabilir.

Söz varl, ,n,n bir alt basama , ve unsuru olan kelime hazinesi kavram,n,, Templin (1995: 3)), anlama ve anlatmaya yönelik özelliklerinden hareketle, *aktif-pasif (etken-edilgen), kullanma-kavrama, gerçek-potansiyel, ifreleyici- ifre çözücü, üretici-al,c,* vb. kavramlarla s,n,fland,rm, t,r. Bu kavramlar,n her biri farklı, amaçlar için olu turulsa da temelde birdirler. Girdi ve ç,kt,lar, temel dil becerilerine yönelik olu mu Templin emas,n,, al,c, ve üretici söz varl, , olu umundan yararlanarak, çocuk edebiyat, ürünlerinin katkı,lar,yla -farklı, olarak- u ekilde modellendirmek mümkündür.

Şekil 1: Söz Varlığının Oluşumu ve Gelişiminde Çocuk Edebiyatının Rolü. (Hazırlayan: Bayram Baş)

İşaretlerin Açıklamaları: → doğrudan etkileme/aktarım ----- dolaylı etkileme/aktarım

Tabloyu a a ,dan yukarıya doğru açarsak, söz varlıklarına alıcılık, (*pasif, edilgen, kavrama, potansiyel, ifade çözücü*) yönde girdi sağlayan dinleme ve okuma becerileri, malzemelerini çocuk edebiyat ürünlerinden de sağlamaktadırlar. Bu doğrultuda, sadece örgün eğitim süreci değil, onun evvelinde, hatta doğal ortam içinde de bireyin bebeklikten itibaren karşılaştığı sözlü edebiyat türleri dinleme ortamlarına katkı sağlamaktadırlar. Tabloda dinleme ve okuma becerilerini destekleyen edebiyat ürünlerinin oluştuğu eğitim ortamlarında, kendi aralarında da *kavramaya* yönelik aktarımlarda bulunurlar. Dinleme ya da okuma ortamlarında edinilen herhangi bir söz varlığı, unsur, birbirinin eylemi haline gelmekte ve alıcılık, söz varlığı, burada yer edinmektedir.

Dinleme ve okuma becerileri vasıtasıyla söz varlığına, besleyen çocuk edebiyat ürünlerinin katkılarıyla oluşan alıcılık, söz varlığına, okuma ve yazma becerilerinin kullanılması, eğitim ortamlarına üretici aktarımlarda bulunur. Birey dinleme ya da okuma esnasında edindiği söz varlığı, unsurlarına, konu ve yazma becerisinde etkin şekilde kullanılabilir. Okuma ve yazma ortamlarında kullanılan bu söz varlığı, unsurlarına, karşılaştığı etkileşim halinde, bireyin anlatma becerilerini pekiştirmekle birlikte, kullanmaya yönelik eğitim ortamlarını, vasıtasıyla, üretici yönde söz varlığına, katkıları, dönüşür.

Tablonun iç kısmında yer alan temel dil becerilerinin arasındaki *doğrudan ve dolaylı aktarım/etkileme* özellikleri de önem arz etmektedir.

Öyle ki, dinleme ve okuma becerileri hem birbirleriyle, hem de okuma yazma becerileriyle doğrudan etkileşim içindedir. Okuma ve yazma becerileri ise kendi aralarında, doğrudan etkileşime sahipken, dinleme ve okuma becerilerine *dolaylı yönde etkide* bulunabilmektedirler. Dinleme ile konuşma; okuma ile yazma arasında doğrudan ve dolaylı fonksiyonlara sahip bir dönüşüm mevcuttur. Dinleme esnasında edinilen söz varlığı, unsurlar, doğrudan konuşma ortamına aktarılabilir. Bu unsurlarla donanmış bir konuşma ortamı, *dolaylı* olarak -dinleyiciler açısından da- dinleme ortamı haline gelebilir. Aynı dönüşümlü ilişki okuma ve yazma becerileri arasında da mevcuttur. Okuma ortamından elde edilen söz varlığı, unsurlarına, doğrudan yazma ortamına aktarılabilir. Yazma becerisiyle oluşturulan metinler, yine dolaylı olarak okuma için de kullanılabilir. Bu dönüşüm, dinleme-yazma ve okuma-konuşma becerileri için de geçerlidir.

Dil becerileri arasındaki bu *yatay ve dikey* ilişki, sahip olunan söz varlığına farklı boyutların da gündeme getirmektedir. Onan (2009: 258-259), yatay (dizimsel) ve özellikle de dikey (dizisel) eksenin dil gelişimindeki açık uçlu sürecine vurgu yapar ve bunları söyler: "Dizisel boyut, hem nicelik hem de nitelik yönünden geliştirilebilir bir nitelik taşımaktadır. Bu, öğrenme anlamı gelmektedir. Çocuğun üretici (konuşma, yazma) ve alıcılık (okuma, dinleme) kelime hazinesinde mevcut olan kelime miktarı,

önemlidir; daha da önemli olan, sahip oldu u bu kelimelerin derinlik, genilik, a ,rl,k ve çar, ,m boyutlar,d,r.ö

Dil becerilerinin konumlanması,na göre *dü ey* eksene yerleştirilecek derinlik, genilik, a ,rl,k ve çar, ,m kavramları, dil becerileri arasındaki doğrudan ve dolaylı, aktarım/etkileşimi destekler boyuttadır. Bu durumu açıklamadan evvel bu kavramları, kısaca tanıyalım. Gözü (1978: 360) göre, *öderinlik*, sözcüklerin çeşitli anlamları, bilmek ve duruca anlamak, *ögenilik*, çeşitli konularda sözcükler bilmek, *öa ,rl,k* ise bir konuda çok sözcük bilmektir. Bu boyutlar, çocuklar büyüdükçe yetim durumuna göre ilerleyip geniler. Bir dü ünce, görüntü vb.nin bir bakış, hatırlatması, ekinde açılan *çar, ,m* ise, daha geniş açıdan davranışlar, dü ünceler ve kavramlar arasında yer ve zaman birliğinin etkisiyle kurulan bağlantılar sonucu, bilinç alanına bunlardan birisi girdiğinde ötekini de bilince çekmesi olayıdır (TDK Sözlük 2005: 382)

Bir konuya da durumun özünü gösteren *derinlik* ve yoğunla ,c, yönünü içeren bir alandaki söz varlığı, birikimini ifade eden *a ,rl,k* dü ey eksende de erlendirilmeye müsait kavramlardır. Öyle ki, dinleme ya da okuma ortamlarında yeni bir söz varlığı, unsurunu edinen birey, bu unsurun temel anlamını ve yan anlamlarını da edinebilir. Bu edinim tek bir unsur için *derinlik* olur, başka unsurlarla desteklenince *a ,rl,k* durumu ortaya çıkar. Yani ki, benzer söz varlığı, unsurların meydana getirdiği bir konuya da fikir ekseninde, olurdu u döngüye yönelik edinimler sağlar. Derinlik ve *a ,rl, ,n* dinleme ya da okuma ile edinimi ve gelişimi, konuşma ve yazma ortamlarında üretici nitelikte kullanılmaları, ile daha da pekişir ve doğal olarak, anlama basamağında kavranan söz varlığı, unsurları, derinlikten *a ,rl, a* doğru dü ey eksende aktarılabilir hâle gelirler.

Genilik de dü ey eksende de erlendirilecek bir kavramdır. Bir söz varlığı, unsurunun derinlemesine edinilmesi ve benzerleriyle anlaşılması, birikime yönelik bir izlenim gösterir. Genilik de yeni olarak edinilen her unsurun, kendi sınırlarında bırakılıp başka bir yeniye geçilmesi ekinde idrak edilebilir. Durumu şöyle özetlemek mümkündür: *Ö*Kimi insanlar sınırlı, hususlara yönelik çok fazla bilgiye sahipken, başka insanlar birçok hususa yönelik çok az bilgiye sahiptir.

Çar, ,m ise kişisel farklılıklarla birlikte, söz varlığı, birikimi ölçütünde, derinliğini artırması, geniliğinin daha derin ve nihai aşırı hâle gelmesinde, tüm dil becerilerini çevreleyen hem yatay ve hem de dü ey eksende hareket eden bir rol gösterir. Birey, derinlemesine öğrendiği söz varlığı, unsurlarını, temel ve yan anlamları, yanlı, zıttı ve mecazi anlamlarını, ve hatta açıklamalarını, da göz önünde bulundurarak *çar, ,m* alanını, zenginleştirir. Bu alanı zenginleştirme, aile, çevre ve eğitim ortamını,

niteli i ve ili kisi ile çok yönlü bir ili ki gösterir. Al,c, söz varl, ,na dâhil olan her unsurun dü ey olarak edinim ve geli im düzeyi, bu unsurun çekim alan,n, yayg,nla t,r,r ve davran, lar, dü ünceler, kavramlar aras,nda yer ve zaman birli inin etkisiyle kurulan ba lant,lar artar. Bu art, , dil becerilerinin aras,ndaki farklı, da ,l,m la bir yandan al,c, söz varl, ,na yeni kat,l,m lar sa lar, bir yandan da, üretici yönde *dü ey a ,rl,kl,* ve *yatay zenginlikli* anlat,m ortamlar, için zemin haz,rlar.

Görüldü ü üzere derinlik, a ,rl,k ve geni lik kavramlar,n, yerle - tirdi imiz dü ey eksen, ça r, ,m,n katk,s,y la yatay eksen de i leve dönük bir ba lant,ya ihtiyaç duymaktad,r. Tüm bu kavramlar,, amaçlanan yönde geli meleri akabinde, ça r, ,m,n da deste iyle yatay eksen üzerinde bir araya getirecek ana husus da *ba lam*d,r. Söz varl, ,na ait her unsur, geni bir zeminde edinilip, derin bir a amadan a ,r bir duruma eri tikten sonra, amaçlar, do rultusunda konu ma ve yazma temelli metinler içerisinde bir yer edinecektir. Bu yerin edinilmesindeki yatay haz,rl, , da *ba lam* gerçeikle tirecektir.

Dil becerilerinin dü eysel yöndeki dönü ümlü etkile imini, söz varl, , unsurlar,n,n derinlik/a ,rl,k/geni lik ve ça r, ,m alan, yönündeki edinimi ve geli imi çerçevesinde örneklendirmek, çal, mam,z,n somutla mas, aç,s,ndan yararlı, olacakt,r.

Mesela birey, H.Ziya U akl,gilæ ait *tahkiyeli* bir metin içinde öyle bir cümle ile kar ,la m, olsun: *öArt,k ne koltuk resmi kalm, , ne görülecek güveyi kalm, t,.*ö Bireyin ya seviyesine göre de i iklik göstermekle birlikte, biz, cümlede geçen *güveyi* kelimesinin al,c, söz varl, ,na ilk defa kat,ld, ,n, varsayal,m. Bu varsay,m, yaparken elbette metin ve anlama ili kisi üzerine baz, süreçleri dikkate almak gerekecektir.

öyle ki, bir ki inin dinleme ya da okuma esnas,nda kar ,la t, , ve anlam,n, bilmedi i söz varl, , unsurlar, ve onlar,n içinde bulundu u söz öbe i ya da cümle, metnin do rudan birer parças,d,r. Ki inin, okuma ve dinleme esnas,nda kar ,la t, , anlam, bilinmeyen unsurlar, metinden ba ,ms,z olarak dü ünülemez. Yukar,da örnek verilen cümlede yer alan *güveyi* kelimesi metnin d, ,nda bir unsur olarak de il, ona ba l, ve onun çerçevesinde de erlendirilmektedir.

Okuyucu, kar ,la t, , metnin içindeki bir cümlede geçen bu kelimeyi duraklay,p anlamak isteyebilir ancak bunun için her daim duraklama yapmak zorunda da de ildir. Dinleyicinin duraklama ihtimali, okuyucuya oranla çok daha s,n,rl,d,r. Kald, ki, okuma ve dinleme dura an de il, süre en becerilerdir. Ki i bu kavram, okuma esnas,nda duraklay,p dü ünüp alg,layabilece i gibi, ak,c, olarak süren okuma ya da dinleme an,nda *ba lam*dan hareketle zihninde de anlamland,rabilir. Anlam,n, bilmedi imiz söz varl, , unsurlar,, okuma ve dinleme sürecindeki ak, ,n

kesilmemesi sebebiyle ve sonraki söz öbeklerinin yardım, ile ba lamdan hareketle anlamlandırılabilir. Zira metne dâhil olan her söz öbeği, anlam, bilinmeyen unsuru, anlam, olacak bir ipucu ya da açıklama taşıma ihtimaline sahip olabilir. Neticede, okuma ve dinleme metni içinde yer alan ve anlam, bilinmeyen söz unsuru; ister bir ses, hece, kelime, kelime grubu isterse metin olsun; bulunduğu örgünün başlı, oldu tahkiye ya da düşünce etrafında tertip edilmiş bütünü bir parçasıdır ve okuyucu ya da dinleyici bu unsuru, anlamlandırmak için çeşitli yollar deneyebilir. Bu yollar, sözlükten tespit, ba lamdan çıkarılma ya da başka bir şey olsa da, yine de çocuk edebiyat, ürünlerinden sağlanacak malzeme olan metinlerle *ba lam*, olacaktır.

Okuyucu ya da dinleyici *güveyi* kelimesinin anlam, farklı yollar deneyerek öğrenilebilir. Neticede, duraklayarak, sonraki duraklama esnasında, sözlükten bakarak ya da ba lamdan çıkarılarak vb. sürecin sonrasında, cümledeki anlam zihne ekilde yerlecektir: *Artık ne koltuk resmi kalmıyor, ne görülecek damat kalmıyor, t.ö*

Aynı, birey, aynı, söz varlığına yeni dâhil ettiği bu örnekleri, başka zaman *dinleme* ya da *okuma* ortamında da itti inde, doğrudan transfer sağlayacak ve bunların anlam, hatırlayacaktır. Bu hatırlama, *güveyi* kelimesiyle birebir karşılaştırmaya, gibi, bu kelimenin anlamı, ya da açıklaması, ile karşılaştırmada olabilir. Mesela, M. . Esen dalğa ait dinlediği ya da okuduğu bir hikâyede karşılaştığı *Evimizde artık pek de gizli tutulamayarak yüze çıkmaya başlayan bu rezalet yani gelin ve damat arasındaki bu sevdalı, veri böyle devam edip duracak mı?* cümlesindeki *damat* kelimesi, okuyucuya daha evvel edindiği *güveyi* kelimesini karşılaştırarak. Bu durum, aynı, kelime ile karşılaştırmaya ile de gerçekleşebilir: *Kostüm yeni, potinler yeni, gömlek yeni. Güveyi mi giriyorsun çapkın? Güveyi* kelimesinden hareketle, *damat, damat girmek, güveyi girmek, iç güveyisi girmek, iç güveyisi iç alır, vb.* kelime, deyim, atasözü örneklerine ulaşabilmesi de bireyin karşılaştığı alan, nolu turaca, imkânlar dâhilindedir.

Görüldüğü üzere, kişinin dinleme ya da okuma esnasında edindiği herhangi bir söz varlığı, unsurunu, kendi arasında etkileşim içinde aktarmasından, ortaya çıkacak her yeni unsurun derinlik ve açıklık kazanmasından; karşılaştığı alan, nolu etkisiyle oluşan doğrudan etkileme ve aktarma hususunu desteklemektedir. Dinleme ve okuma becerileri arasında cereyan eden *doğrudan etkileme/aktarma* kavramı, ile sözü edilen durum; *seslilik, anlamlılık, temel anlam, yan anlam* ve hatta *zenginlik anlamlılık*; derinlik, açıklık, genişlik boyutlarıyla kullanılmalarıyla, karşılaştığı alan, nolu içerecek derecede etkileşimli dinleme ve *ba lam* oluşturma sürecidir.

Çocuk edebiyat, ürünlerinin etkilili i bu noktada devreye girmektedir. Bireyin, okuma ya da dinleme esnas,nda kar ,la aca , ve aktar,ma aç,k her nevi söz varl, , unsuru, *çocuk edebiyat, ürünleri* ile rahat, amaçl, ve güzel ekilde elde edilebilecektir. Bireyin geli igüzel kar ,la t, , okuma ya da dinleme metinlerinde, ana dile ait söz varl, , unsurlar,n,n en mümtaz örneklerini bulabilme ihtimali daha dü üktür. Çocuk edebiyat,-n,n bu yöndeki amaçl,l, , söz varl, ,n,n geli imi hususunda kayda de er katk,lar sa layacaktır. Çocuk edebiyat, ürünlerinin amaçl, yönde besledi-i söz varl, ,, tabii ki günlük hayattan da kopuk de ildir. Söz varl, ,n,n geli imi, duruma göre e itim ortamlar,ndan çok, do al ya ant, içerisinde gerçekleşir. Ancak e itim düzeyi, aile durumu, sosyo-ekonomik çevre vb. de i kenler, ki inin ya am içerisindeki do al söz varl, , geli imini etkiler. Örgün e itim sürecinde, özellikle dinleme ve okuma becerilerinin geli ti i süreçteki, verimli e itim ortamlar, ve bu yönde çocuk edebiyat, ürünlerinin amaçl,-planl, katk,s,, ki inin sosyal çevresi ile ba lant,s,na da etkide/katk,da bulunmak suretiyle günlük ileti imini sa larken, müracaat etti i üretici söz varl, ,na da olumlu yönde aktar,mlar yapabilecektir.

Dinleme ve okuma becerilerinde meydana gelen ve al,c, noktada olu an kavrama durumu, söz varl, ,n,n geli imi için temel basama ,, bir yönüyle ana havuzu olu turmaktadır. Dinleme ve okuma ile bu havuza dâhil edilen unsurlar,n en ihtiyaç duyulanlar,, birey taraf,ndan okuma ve yazma becerilerinde kullan,lmaktadır. Al,c, söz varl, , havuzuna malzeme olu turacak *ihtiyaç, beklenti, istek, yöneli , teamül, amaç, tutum, haz,r bulunu luk* vb. yöndeki de i kenler; gerek do al ya am,n içinde, gerekse örgün e itim kurumlar,nda, kendileri ile paralel yönlendirmelere aç,k olabilecek niteliktedir. Do al ortamda çevrenin üstlendi i bu yönlendirme, örgün e itim içinde amaçl, edebiyat ürünleri ile ba lant,l, oldu u vakit, söz varl, ,n,n geli imi ayn, amaca hizmet eden *ikircil* bir rol üstlenecektir. Dil becerileri aras,ndaki do rudan ve dolayl, aktar,m ile onlar,n olu umu ve geli iminde önceli i olan çevre ve e itim kanallar,n,n amaçl, etkile imi aras,ndaki ba ; çok disiplinlili e dayanan e itim ortamlar,n,n, kendi içlerinde olu turdu u do al nitelikli yapay modellemelerine de temel te kil edecektir.

Bu kuvvetli ba ,n olu umunda, malzeme olana , sa layan çocuk edebiyat, ürünlerinin derinlik/a ,rl,k ve geni lik boyutlar,yla do rudan aktar,ma olan katk,s,n, ve bu yönde ba lam olu turmas,n,, *dinleme temel-li* olarak ve deyimlerden örnekler vererek daha ayr,nt,l, göstermeye çal,-al,m:

Dinleme Esnas,nda Edinilen Deyim:

a z,ndan girip burnundan ç,kmak: [temel anlam] türlü yollara ba vurarak birini bir eve raz etmek kand rmak

**DEY M N DER NL K/A IRLIK VE GEN L K
BOYUTTLARINA GÖRE KAVRAMAYA YÖNEL K**

Okuma Esnas,nda Olu abilecek Aktar,malar:

- Deyimin temel anlam,yla ba ka bir cümlede kar ,la ma:
 - [A z,ndan girdi burnundan ç,kt, ve neticeye ula t,.]
- Deyimin yan anlam,yla ilgili bir örnekle kar ,la ma: *öyüce dövmeö*
 - A z,n, toplal imdi a z,ndan girer, burnundan ç,kar,m!
- Deyimin aç,klamalar,ndan hareketle, yeni deyimlerle kar ,la ma:
 1. *ökand,rmak, aldatmakö vb. anlamlardaki deyimlerle ili kilendirmek:*
 - **fikrini çelmek:** *Belki bir yolunu buluruz da k,z,n fikrini çeleriz, diyormu .*
 - **papazl,k etmek:** *Ald,rma. Bana da papazl,k etmeye kalkt, ama a z,n,n pay,n, verdim. Biz keyfimize bakal,m.*
 - **(birini) kay, a çekmek:** *Denk getirince, onu da kay, a çekmi lerd.*
 - **(birinin) a z,na bir parmak bal çalmak:** *Hürriyet, müsavat diye herkesin a z,na bir parmak bal çald,lar*
 - **gönlünü çelmek:** *Nice beyler, pa alar onun pe inde y,llarca dola m, lar, onun gönlünü çelmek için her türlü çareye ba vurmu lard,.*
 - **göz boyamak:** *Yerine göre fakiri korur gibi görünür, gözleri boyar böylece.*
 - **i fal etmek:** *Bu takdirde hem kendilerini hem de milleti i fal etmi olurlar.*
 - **ayak yapmak:** *Sen kime ayak yapt, ,n, san,yorsun.*
 - **kafas,na girmek:** *Kafas,na girme çocu un, elbet çizer yolunu.*
 - **oyun oynamak:** *Üç aydan beri bana mütemadiyen ayn, oyununu oynuyorsunuz.*
 - **dümen yapmak:** *Dümen yapmakta üzerine yoktu.*
 - **a z yapmak:** *Kaçaca ,m, tövbeler olsun, bir f,r,sat,n, bulay,m diye a z yapt,.*
 - **bin dereden su getirmek:** *R,fat Pa a gibi terbiyeli bir zat bile bin dereden su getirir, harp siyasetimizi methederdi.*
 - 2. *ökna etmek, raz, etmekö vb. anlamlardaki deyimlerle ili kilendirmek:*
 - **dil (diller) dökmek:** *Ninniye mutlaka söylemesi için ona bir sürü dil döktü.*
 - **(birinin) gönlünü etmek (yapmak):** *Ben patronun gönlünü ederim, hafta aras,nda.*
 - **beynine girmek:** *Onun beynine girecek tek ki i sensin.*
 - 3. *ödövmek, h,rpalamakö vb. yan anlamlar,ndaki deyimlerle ili kilendirmek:*
 - **Allah yaratt, dememek:** *Ver unlar,! Allah yaratt, demem, fena yapar,m.*
 - **(birinin) kemiklerini k,rmak:** *Kim ona yan bakarsa kemiklerini k,rar, anas,n, a lat,r,m.*
 - **(birinin) pestilini ç,karmak:** *Bu kar,ncaya dokunmayan çocuk o kocaman adam,n orac,kta pestilini ç,karacakt,.*
 - **e ek sudan gelinceye kadar dövme:** *Uslu otur yoksa ufak bir münasebetsizli ini duyarsam e ek sudan gelinceye kadar döverim, kemiklerin k,r,l,r, anlad,n m,?*
- Deyimin temel, yan ve z,t anlamlar,ndan hareketle, atasözü vb. söz varl, , unsurlar,yla kar ,la ma:
 - **papaz her gün pilav yemez**
 - **adam adam, bir kere aldat,r**
 - **ölümü gören hastal, a raz, olur**
 - **anas,na bak, k,z,n, al, kenar,na (k,y,s,na, tara ,na) bak, bezini al**
 - **iki cambaz bir ipte oynamaz**

**D NLEME VE OKUMA ALANLARINDA KAVRANAN
DEYİMLERİN KONU MA VE YAZMA ORTAMINA
BİRBAŞLIĞI ÇINDE AKTARIMI**

[A a ,da, deyimlerin okuma ve anlama alan,nda olu turduklar., temel anlam, yan anlam ve çar, ,m alanlar,ndan hareketle ve baz,lar,n, kullanmak suretiyle, konu ma ya da yazma ortam,nda kullan,labilecek, tahkiyeli k,sa bir metin olu - turulmu tur. Yukar,da yer alan deyimler alt, çizili olarak, sonradan kullan,lan deyimler **koyu** harflerle gösterilmi tir. Metne ikileme, atasözü vb. eklenen unsurlar ise *italik* harflerle gösterilmi tir.]

Ne diller dökmü tü annesine, ama nafiye. **Nuh diyor, peygamber demiyordu.** Halk e itim kursu da ne idi Ay e Kad,n için? Kursmu , *gâvur icad*, idi sonunda hepsi. Köyün k,zlar., onun Emineşinin de gözünü boyam, lar, hepsi bir araya gelip a z,na bir parmak bal, çalm, lard,. Ama kaç,n kuras,yd, Ay e Kad,n? **Göz yumar m,yd.**, böyle papazlık etmelere? Zavall, Emine, bin dereden su getirdi, olmad,. Anas,n,n a z,ndan girdi burnundan ç,kt,. Yine de *bana m,s,n diyen* yoktu. Sonunda çareyi, Kom u Anneyle konu makta buldu. **Solu u onun yan,nda ald**, Eminecik. Anlatt, Kom u Annesine her eyi. **Kurban olay,m**, dedi, **ölümü gör** dedi. Raz, et u **ak denene kara demeyen** anam,. Kom u annesi *derin derin* bakt, gözüne Emineşinin. Hele bir vakit bekle k,z,m, dedi. *Sabr,n sonu selamet*. Ne yaps,n Eminecik? Yine **solu u anas,n,n dizi dibinde ald**,. Hâlâ söyleniyordu Ay e Kad,n. Eee. *Keçi geberse de kuyru u inmezmi* .

Söz varlıklar, unsurlar,n,n, yukar,daki emada izledi i yol; edinim süreci ve onun akabinde cereyan eden etkileşimli çar, ,m alan,na yönelik, çok kullan,ml, ve söz varlıklar, ,n, üretici yönde zenginleştirici, üslup edinimine katkıda bulunan bir sürecin göstergeleridir. Bu yönde ilerleyen, e itim ortamlar., edebiyat,m,z,n e siz eserlerinden de istifade ederek, okuyucu ya da dinleyici kitlesine, önemli oranda katkı sa layacak ve bu ki ilerin anlatma becerilerini geliştirmelerinde de faydal, olabilecektir.

Söz varlıklar, , hususunda önemli olan nokta nicelik değil kalitedir. Bu doğrultuda, dil öğretimi ile ilgili e itim ortamlar, kurgulan,rken, söz varlıklar, , unsurlar,n,n kalitesi göz önünde bulundurulmal,d,r. Çocuklar bu açıdan sözlük kullanmaya da özendirilmelidir. Çocuklar için hazırlanan edebî ürünlere yazarlar tarafından hazırlanacak olan ve söz varlıklar, , unsurlar,-n,n anlam deşerlerini özellikle derinlik/a rlık boyutlar,n, gözler önüne

seren sözlükçe k,s,mlar, da eklenmelidir. Derinlik ve a ,rl,k yönünden edinilip ayn, ekilde geni leyeabilen ve bu birikimlerle bir ba lama oturan kaliteli söz varl, ,na ancak bu yolla ula ,labilir.

Bireyin al,c, söz varl, ,na dâhil etti i ve ihtiyaçlar,na göre üretici söz varl, ,yla ç,kt, haline dönü türdü ü, *temel kelime hazinesi, deyim, atasözü, ikileme vb.* unsurlar; dilin i leyi i sürecinde donan,ml,, farklı yönlere aktar,m sa layabilen, *genelleme-özelleme* usulü gösterebilen, *giri ik, amaçl,, matematiksel ve algoritmals*⁵ niteliklere sahiptirler. Tüm bu sürecin doldurdu u alana malzeme ta ,yan ana disiplin ise edebiyat ve onun ürünleridir.

Buraya kadar yapılan aç,klamalar,, dil becerileri aras,nda, söz varl, ,n,n edinimi, i leyi i ve geli imi sürecini, çocuk edebiyat, ürünlerinin *malzeme* ve *e itim ortam*, olu turma yönüyle de erlendirmek mümkündür. Ancak edebiyat ürünlerinin, söz varl, ,n,n edinimi ve geli imine yönelik tek katkı,s, malzeme sunma ve e itim ortam,na katkı, sa lama ile s,n,rl, tutulamaz. En az bu durum kadar önemli olan bir yön de, edebiyat türlerinin sahip oldu u temel özelliklerin söz varl, , olu umundaki farklı rolleridir. öyle ki, bir metnin türü, kazandı,raca , söz varl, , unsurlar,n, de i tirebilecek niteliktedir. Bir masal,n kazandı,raca , söz varl, , unsurlar, ile hikâyenin kazandı,racaklar, ortak yön gösterdi i gibi farklı,k da göstermektedir.

Başın (2006) yapm, oldu u bir ara t,rmada, tahkiyeli özelli e sahip, roman, hikâye, masal destan ve efsane türlerine ait metinlerin söz varl, , mukayesesinde ilginç sonuçlara rastlanm, t,r. Her biri tahkiyeli olmas,na ra men, bu türler sahip olduklar, söz varl, , unsurlar, noktas,nda kayda de er farklı,l,klar göstermektedir. Başın (2006: 245), be türde kullanılan ortak kelimelerin, tüm kelimelerin % 14,25'ini kar ,lad, ,n, belirtmektedir. Bu oran, dört türde % 7,75, üç türde % 9,73, iki türde 15,77'dir. Tahkiyeli eserlerin sadece birinde kullanılan kelimeler, tüm kelimelerin % 52,50'sini meydana getirmektedir. Görüldü ü üzere, tahkiyeli türler aras,nda dahi ortak söz varl, , kazandı,rma aç,s,ndan kayda de er farklı,l,klar yer almaktadır. Bu durumu bir eksiklik olarak dü ün-mekten ziyade, türlerin özelliklerinden kaynaklanan farklı,l,klar olarak de erlendirmek daha do ru olacaktır.

⁵ Orta Ça da ondal,k say, sistemine göre son zamanlarda ise iyi tan,mılanm, kurallar,n ve i lemlerin ad,m ad,m uygulanmasıyla bir sorunun giderilmesi veya bir sonuca en h,zl, bir biçimde ula ,lması, i lemi, Harezmi yolu. (TDK Sözlük 2005: 72-73). Bir isin, hiçbir belirsizli e yer vermeyen i lem ad,mı-lar,yla nas,l yapı,laca ,n, belirleyen tan,m,na verilen add,r. bkz. (Köksal 2003: 175).

Mezkûr ara t,rmada, söz varl, , unsurlar,n,n ortak kullan,mlar, yan,nda kullan,m s,ralar, da tespit edilmi tir. Herhangi bir söz varl, , unsuru, tüm tahkiyeli türlerde mevcut olabilir ama bir türde en s,k kullan,лма durumuna göre üst s,rada iken, ba ka bir türde çok alt s,rada olabilir. Ba øn (2006) verilerinden al,nan a a ,daki örnekler bu durumu aç,klamak için uygundur:

S,ra Nu.	Kelimeler	Top. S,k.	Y	Roman		Hikâye		Masal		Destan		Efsane	
				S,k.	s,ra	S,k.	s,ra	S,k.	S,ra	S,k.	S,ra	S,k.	S,ra
12.	k,z	2828	5	217	64	137	112	956	7	435	25	1083	7
69.	at	1011	5	43	368	40	393	133	134	687	10	108	152
93.	padi ah	760	5	1	7485	20	791	631	13	19	825	89	188
116.	çoban	664	5	22	675	39	412	71	236	89	190	443	22
120.	arkada	644	5	172	85	189	75	115	154	106	162	62	259
326.	köpek	234	5	55	289	84	187	72	234	15	1031	8	1602
344.	gelin	220	5	11	1253	14	1046	78	217	35	455	82	201
446.	kuzu	168	5	59	263	53	295	27	562	16	973	13	1080
3991.	bisiklet	44	3	35	441	8	1604	0	-	0	-	0	-

Yukar,daki örnekler, söz varl, ,n,n en önemli unsurlar,ndan olan baz, kelimelerin, herhangi bir edebi türde kullan,mas, yan,nda, ne önemde kullan,ld, ,n, göstermesi bak,m,ndan kayda de erdir. Mesela, k,z kelimesine, roman, hikâye, masal, destan ve efsane metinlerinin hepsinde rastlanmaktad,r. Ancak, k,z kelimesi efsane türü metinler için 7. s,rada bir öneme sahipken, hikâye türünde 112. s,rada bulunmaktad,r. Bu durum, yukar,daki dizide yer alan õat, köpek, kuzuõ kelimeleri için de geçerlidir. *At* destan türünde, *köpek* hikâye türünde, *kuzu* ise roman türünde en üst s,rada kullan,ma sahiptir.

Destan türünün özelli i gere i, mitolojik temelle beslenen ve kahramanl,k unsurlar, ile dolu manzum metinlerdir. Türk kültüründe *at*,n önemi tart, mas,z bir yere sahiptir. Destan kahraman, *at* dururken, *bisiklete* binecek de ildir. Kald, ki, *bisiklet* kelimesi roman ve hikâye türünün d, ,nda da yer almam, t,r. Do rusu, bisiklet kelimesinin yer ald, ,, bir masal, destan ya da efsane de türün mant, , ve içeri i aç,s,ndan abes bir durum yaratacakt,r. *Köpek* kelimesinin hikâye, masal ve roman metinlerinde üst s,ralarda bulunmas, yan,nda, efsane ve destan metinlerinde az s,kl,kla ve alt s,ralarda kullan,mas, da türlerin özelliklerinin, söz varl, , çe itlili indeki rolünü göstermektedir. *Padi ah* kelimesi masal metinleri ile özde le mi bir örnektir. Kelo lan ba ta olmak üzere nice kahraman onun yan,nda ya da kar ,s,nda sürekli mücadele hâindedir. *K,z* kelimesinin de efsanelerde çok üst s,rada yer almas, tesadüfi de ildir. Zira sözlü edebiyat,m,z hikâyesi anlat,lan adl,/ads,z binlerce k,zla doludur.

Temel kelime hazinesi aç,s,ndan de erlendirilen bu durum, söz varl, ,n,n deyim, atasözü ve ikileme gibi di er unsurlar ve hatta özel isim kullan,mlar, için de söz konusudur. Tahkiyeli eserler içinde en fazla kullan,lan özel isimler u ekildedir (Ba 2006: 249):

ROMANLAR		H KÂYELER		MASALLAR		DESTANLAR		EFSANELER	
Kelime	S,k.	Kelime	S,k.	Kelime	S,k.	Kelime	S,k.	Kelime	S,k.
Ali	101	Allah	72	Kelo lan	521	O uz	287	Sar,k,z	115
Ökke	95	Ali	63	Allah	68	Manas	278	Türk	111
Murat	93	Hasan	47	Murat	32	Tanr,	191	Tanr,	99

Yukar,daki tablo incelendi inde, Kelo lan, O uz, Sar,k,z, Türk, Allah ve Tanr, kelimelerinin ne kadar isabetli yerlerde durdu u anla ,lacakt,r. Tanr, kelimesinin, Allah ile e anlaml, bulunmas,na ra men, destan ve efsane metinlerinde tercih edilmesi, yine bu türlerin özelli i ile ba lant,l,d,r. Keza, Sar,k,z,n bulunmad, , efsaneleri dü ünme mümkün müdür?

öda ta , gümbür gümbür, kana kana, göz göze vb.ö ikilemelerinin destan ve efsane türlerinde; *ögide gide, gece gündüz, dere tepe* vb.ö ikilemelerinin masal türündeki s,k ve öncelikli kullan,mlar, da; gerek bu türlerin anlat,mlar,n, güçlendirmede ikileme unsurunun daha fazla kullan,lmaz, gerekse edebiyat türlerinin içeriklerinin söz varl, , çe itlili indeki göstergeleri aç,s,ndan kayda de erdir. Söz varl, ,n,n çok önemli bir unsur olan deyimler de efsane, masal ve destan türlerinde daha s,k kullan,lmaktad,r.

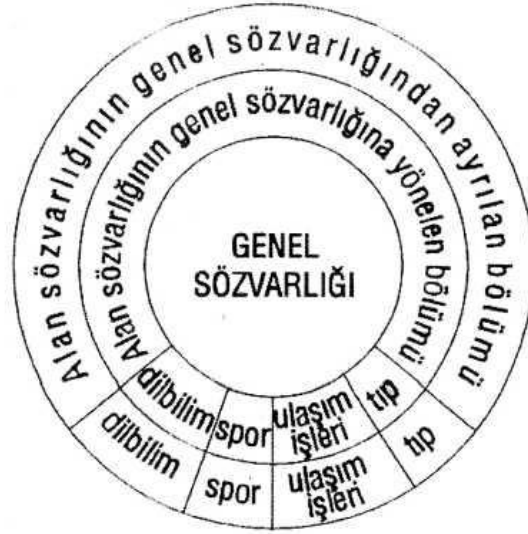
Bu durum ayn, zamanda dil, kültür ve edebiyat ili kisini matematiksel bir kesinlikle ortaya koyan en önemli ölçütlerden biridir. O halde, tür ve kelime ili kisinden bahsetmek mümkündür. Belirli türler belirli grup kelimeleri kazand,rmada daha etkili olmaktadır. Bu do rultuda edebi tür, dil ve kültür aras,ndaki anlaml, ili ki apaç,k ortaya ç,kmakta ve çocuklar,n söz varl,klar,n,n kültürel yönlerini ekillendirmede ne kadar önemli oldu u net olarak gözükmektedir. Söz varl, ,n,n, temel dil becerileri çerçevesinde olu turdu u bu *etkile im süreci* yerli çocuk edebiyat, ürünlerinin kültür aktar,m, aç,s,ndan de erini de ortaya koymaktadır. Bu yönde, çeviri eserler, bu üç temel kavram aras,ndaki ili kiye pek dikkat edemeyecekleri için kültürel aktar,m, engelleyebilecek potansiyele de sahiptirler. Özellikle çevirmenlerin, kültür aktar,m, aç,s,ndan edebi tür, dil-kültür ba lant,s,n, dikkate almalar, ve bu konularda bilgi sahibi olmaları, gerekmektedir.

Tahkiyeli türlerin d, ,ndaki, bilgi temelli edebiyat eserleri de söz varl, ,n,n edinilmesi a mas,nda farklı,k yaratacak,r. Makale, söyle i, f,kra, deneme türlerinin özellikle ele tirel ve yarat,c, dü ünme, problem çözme vb. temel becerilerin kazand,r,lmaz,ndaki rolü, söz varl, , unsurlar,n,n edinilmesinde de çe itlilik olu turacaktır. Bilim, sanat ve zanaat alanlar,n,n söz varl, ,ndaki kazan,mlar, yine bu alanlara yönelik türlerin içeri i ile ba lant, gösterecektir. Genel dilin söz varl, , ile uzmanl,k alan, söz varl, , aras,nda da olu turulabilecek *yatay* ve *dü ey* ili ki, ba ka bir

bak, açışyla ki inin temel söz varlıklarının, edinimlerinin, uzmanlık doğrultusundaki seyirinde meydana gelecek sarmal katmanlar edebî türlerin gelişim seviyelerine göre belirleyecek rollerle sık, bir bağlantı, gösterecektir.

Aksan (2004: 36) sözcükbilimde *alan dili* adıyla, bilim, teknik, sanat ve zanaat alanları terimlerinden oluşan söz varlıklarını, onun genel dildeki etkileri üzerinde birçok çalışmanın yapıldığını bildirir. Bu noktada Baldinger'in hazırladığı bir şemayı kullanarak genel dilin söz varlıklarını ile uzmanlık alan söz varlıklarını arasındaki ilişkiyi de açıklar.

Alan dilini kapsayan söz varlıklarını kaplayan katmanların göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynak: Baldinger'den akt. Aksan (2004: 37).

Genel söz varlıklarının, alan söz varlıklarına doğru açılımında meydana gelen döngü, orta katmanda merkeze yönelik bir tutum sergiler. Sarmalın en üst katman, merkezden ayrılan bölümdür. Bireyin genel anlamda sahip olduğu söz varlıklarını, unsurların işlevleri ve belirli alanlarda uzmanlaşmaya yönelmesi, söz varlıklarına dair kavrayış ve düzenli ve amaçlı edinimleriyle eşdeğerdir. Doğal ya da yapay, içindeki söz varlıklarına yönelik alıcının seyir, bu sarmalın oluşumu için yeterli değildir. Bireyin sahip olduğu söz varlıklarını, alıcının yönde amaçlı olarak zenginleştirilmesi ve bunu aynı yönde üretici hâle getirmesi, bulunacak her türlü eğitim/öğretim ortamı ve alan ile doğrudan bağlantı olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Şu ana kadar yapılan çalışmalara dair değerlendirilmeleri yapmak mümkündür:

1. Çocuk edebiyatı, okul öncesi döneme ait eğitim ortamları, söz varlığı, gelişme, yan,nda psiko-motor gelişme de önemli katkıları.

2. Söz varlığı, üzerine yapılacak tespit, tahlil ve tavsiyeye yönelik her tür araştırmada, dil becerilerinin doğrudan ve dolaylı etkileimleri dikkate alınmalıdır. Okuma, dinlemeye oranla daha ekonomik ve daha kolay ölçülebilir bir ortamdır. Ancak, söz varlığı, üretici yönde gelişmesi noktasında, dinleme ilevi açısından daha önemli, bununla birlikte daha fazla göz ardı edilen bir beceridir. Dinleme ortamı, destekleyen ortam, beden dili, konuşma anındaki vurgu ve tonlama özelliklerini daha iyi barındırır. Ayrıca, dönütün alınması, ve düzeltmelerin yapılabilmesine dair pekiştirici ve tevik edici yönde ve edilgen durumda bulunan kişiye yönelik avantajlar, söz varlığı, kalıcılığı, sağlanmasında büyük önem arz eder. Dinleme, konuşma ile dönüşümlü gerçekleşebilen tartışma ortamları, bireye kavradığı, kullanarak üretebilmesi açısından zaman kaybı olmadan ve doğal bir imkân hazırlar.

3. Söz varlığı, unsurları, dinleme ve okuma becerileri arasındaki etkileşim edinimleri, kısa süreli belleğin sağlanması, artırılır. Bu durum, çarpıcı alan, genişletir ve üretici yöndeki söz varlığı, unsurun çeşitlenmesi artı gösterir.

4. Çocuk edebiyatı ürünleri vasıtasıyla edinilen söz varlığı, unsurları, temel anlam, yan anlam, mecazî anlam ve zıtt anlamları, yan,nda açkılamalar, ile de farklı unsurlara aktarımda bulunurlar. Bu aktarımda bireyin çarpıcı alan, zenginleştirir ve anlatım becerilerinin daha *do ru*, *güzel* ve *etkili* kullanımıyla kolaylaşır. *Do ru* kullanımı, imlâ, noktalama, anlatım bozuklukları, temel dil bilgisi kuralları vb. özellikleri içerir. *Güzel* kullanımı her bir söz varlığı, unsurunun bulunduğu metin içinde diğer söz öbekleri ile ekil ve içerik yönünden estetik bir oluşum meydana getirmektedir. *Etkili* kullanımı ise konuşma açısından vurgu ve tonlamaya dikkat etme, yazma açısından üslûp oluşturma olarak değerlendirilebilir.

5. Dil becerilerinin yatay ve dikey eksenindeki konumu, söz varlığı, unsurları, oluşumu ve gelişimi ile paralellik gösterir. Bu doğrultuda derinlik, ayrıntı ve genişlik kavramları, söz varlığı, unsurları, oluşumu ve gelişimi açısından değerlendirirken, başlangıçta, yan,ndan *yatay zenginlikli*, edinim açısından da *düey ayrıntı*, söz varlığı, kazandırdığı ortamları, dikkate almak da önemli faydaları vardır.

6. Söz varlığı, unsurları, alıcısı ve üretici yöndeki edinimleri, bireyin çarpıcı alan, yaygınlaştıran, ile doğrudan orantılıdır. Çarpıcı alan, doğal ortamındaki gelişiminin yan,nda, metinler arasındaki ortak bağlantılarda da etkilidir.

7. Söz varlıklarının önemli yönü nicelikten öte kalitesidir. Türkçe öğretimiyle ilgili eğitim ortamları, kurgulanırken, söz varlıklarının kalitesi kavramı göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuklar bu açıdan sözlük kullanmaya özendirilmelidir. Çocuklar için hazırlanan edebî ürünlere yazarlar tarafından hazırlanacak olan ve kelimelerin anlam değerlerini yani özellikle *derinlik/açıklık* boyutunu gözler önüne seren *sözlükçe* kitaplar, hazırlanmalıdır. Hedeflenen söz varlıklarının kalitesine ancak bu yolla ulaşılabilir.

8. Çocuk edebiyat ürünleri ve söz varlıklarının unsurları, birbirlerinin hem sarmal, hem de çakışık ve iz düşümlüdür. Bu sürecin eğitim ortamındaki ana sarmal, cümle, dairetmenlerdir. Bunun için de özellikle öğretmenlerin söz varlıklarının kaliteleri çok önemlidir. Öğretmen adaylarının yetiştirilmesinde özellikle söz varlıklarının birikimi ile ilgili hususlar da ele alınmalıdır.

9. Çocuk edebiyat ürünleri, söz varlıklarının unsurlarının edinimi, aktarılması, pekiştirilmesi, geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi vb. ortamlar için önemli bir malzeme takviyesidir. Bu malzemenin bireyin gelişim seviyesi doğrultusunda seviyelendirilmesi, amaçlı olarak açıldığında büyük önem arz eder.

10. Çocuk edebiyat türleri, söz varlıklarının unsurlarının kazandırılmasında, eğitim ortamı zenginliği önemlidir. Her bir türün, kendi özellikleri doğrultusunda içerdiği bir söz varlığı mevcuttur. Bireyin eğitim ortamlarında karşılaştığı edebî tür çeşitliliği arttıkça, edindiği söz varlıklarının unsurları da farklılaşacak ve zenginleşecektir.

11. Temel söz varlıklarının belirli alanlara yönelik gelişimi bireye yönelik bir özelleştirme sarmalının oluşturan katmanlar ve aralarındaki aktarım, edebiyat ürünleri ile esneklik kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (2002), *Anadilimizin Söz Denizinde*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- AKSAN, Doğan (2004), *Türkçenin Sözcük Varlıkları*, Engin Yayınları, Ankara.
- AKSOY, Ömer Asım (1936), *Bir Dili Öğrenmek İçin En Lüzumlu Kelimeler ve Bu Kelimelerin Belirtme Usulü*, Gaziantep, Gaziantep Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Bülteni Yayınları.
- BAĞCI, Bayram (2006), *1985-2005 Yılları Arasında Çocuk Edebiyatı, Sahasız Yazımlar, Tahkiyeli Metinlerin Söz Varlıkları Üzerine Bir Araştırma*, (Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- BALGNER, Hayriye (2002), *Down Sendromlu Çocuklarda Dil Gelişimi*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, C. 19, S.1/1, s.164-179.

- HÜRR YET B L M (2003), "Büyük Ke if: Bebekler Üç Aylıkken Ana Dilini Tanıyor"; *Hürriyet Bilim*, S: 91. 4 Ekim 2003.
- Ç FTÇ , Musa (1991), *Bir Grup Yükseköğrenim Öğrencisi Üzerinde Kelime Serveti Araştırması*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmam, Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- DAVASLIG L, Ümit (1980), *Farklı Sosyo-ekonomik ve Kültürel Çevreden Gelen Birinci Sınıf Çocukları, Dil Gelişimine Okulun Etkisi*, *İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü Pedagoji Dergisi* (1), s. 167-186.
- GÖ Ü , Be ir (1978) *Orta Dereceli Okullarda Türkçe ve Yazın Etkimi*, Gül Yayınları, Ankara.
- GÖZ, İyas (2003), *Yazın, Türkçenin Kelime Sözlüğü*, Sözlük, TDK Yayınları, Ankara.
- HARIT, Ömer (1971) *Kelime Hazinesi Araştırması*, MEB Planlama Araştırma ve Koordinasyon Dairesi, Yayın 103, Araştırma Bölümü, Ankara
- KARADA , Özyay (2005), *İkinci Kademe Öğrencilerinin Kelime Hazinesi Üzerine Bir Araştırma*, (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmam, Doktora Tezi), Ankara.
- KOÇAK, Hikmet (1999), *Sağlık Meslek Lisesi Öğrencilerinin Kelime Hazinesi ile İlgili Bir Araştırma*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmam, Yüksek Lisans Tezi), Ankara
- KÖKSAL, Aydın (2003). *Dil ile Ekin*, Toroslu Kitapları, İstanbul.
- KURUDAYIO LU, Mehmet- KARADA , Özyay (2005), *Kelime Hazinesi Çalınmalar, Açısından Kelime Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme*, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (25), 2005-2.
- KURUDAYIO LU, Mehmet (2005), *İkinci Kademe Öğrencilerinin Kelime Hazinesi Üzerine Bir Araştırma*, (Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmam, Doktora Tezi), Ankara
- ONAN, Bilginer (2009), "Eklemeli Dil Yapısında Türkçe Öğretiminde Oluşturulan Bilişsel (Kognitif) Zeminler", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Hatay, C. 6, S.11, s.237-264.
- PIERCE, Joe E. (1960), *Türkçe Kelime Sayımı (A Frequency Count of Turkish Words)*, MEB Yayın Müdürlüğü Basılı, Eğitim Malzemeleri Hazırlama Merkezi, Ankara
- P LAY, Salim (2008), *Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma*, (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmam, Doktora Tezi), Ankara.
- SUBKLEW, Erna- AKSARI, M.Fevzi- KÖKSAL, Tayfur (1988) *Kelimeler*, Weisbaden: Der Hessische Kultur Minister.
- TEMPLIN, Stephen A. (1995), "Reliable & Valid Testing of Productive Vocabulary: Speaking Vocabulary", *Test. Annual Meeting of the Teachers of English to Speakers of Other Languages*, March 26- April 1, Long Beach CA (ERIC ED390269).

TOSUNO LU, Mesiha (1998), *İlköğretim Okuluna Başlayan Öğrencilerin Okuma Yazma, Öğrenmeden Önceki Kelime Serveti Üzerine Bir Araştırma*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmam, Doktora Tezi), Ankara.

TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.